

V. Peredrijenko

LITERARY AND COMMON LANGUAGES' INTERACTION IN THE OLD UKRAINIAN CLERICAL STYLE IN THE SECOND HALF OF XVII–XVIII CC.

The paper deals with a problem of regularities of the clerical style forming that is connected with the lasting interaction of literary and common backgrounds in the Old Ukrainian. The second half of XVII–XVIII cc. are emphasized as a period of forming the new literary language which based on the common background.

Keywords: interaction, second half of XVII–XVIII cc., clerical style, literary language, common background, popular language, the Old Ukrainian.

УДК 811.161.2'373:398.8(477)

Підкуймуха Л. М.

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНОЇ ЛЕКСИКИ В ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ГУРТІВ

У статті розкрито роль емоційно-експресивної лексики в пісенних текстах популярних музичних гуртів. На матеріалі пісень гуртів «Тартак», «Скрябін», «Бумбокс» проаналізовано лексичні, фразеологічні та синтаксичні засоби вираження експресії в досліджуваних творах.

Ключові слова: емоційність, експресивність, емоційно-експресивна лексика.

Поняття мовної експресії широке й трактується в сучасній лінгвістиці доволі узагальнено: «сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, які забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті засобом суб'єктивного вираження ставлення мовця до змісту чи адресата мовлення». При цьому «експресивність властива одиницям усіх рівнів мови» [1, 591]. Ширше визначають експресивність автори енциклопедії «Українська мова»: це «властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб'єктивного увиразнення мови. Через експресивність виражальних засобів мовець передає своє ставлення і до повідомлення, і до адресата» [2, 156]. Отже, експресивність надає мовленню, з одного боку, стилістичної маркованості, виразності, а з іншого – виражає ставлення мовця до мовленого та до адресата. В. Григор'єв, наприклад, зазначає, що експресія – «виразність, те, що передбачає вираження нетривіального змісту» [3, 137]. З цієї думкою дослідника співзвучне твердження Г. Колесника: «Експресія – це те,

що протиставляється стандарту, емоційно марковане, характерне...» [4, 93]. Підсумовуючи, зазначимо, що експресія з'являється там, де існує можливість зіставлення, посилення певних ознак на основі протиставлення експресивно нейтральних і емоційно виразних мовних засобів.

Дещо уточнює поняття експресивного у своїй монографії В. Чабаненко: «експресія – це не те, що надає мовленню емоційності, образності, характерності, а те, що само породжується емоційністю, образністю, характерністю тощо мовлення. По-друге, експресія – це не виразність, а інтенсифікація виразності, це збільшення впливаючої сили сказаного [...], надання йому особливої психологічно мотивованої піднесеності. По-третє, експресія пов'язується не тільки з емоціональним та образним (художнім), а й з іншими планами вислову – волюнтативним, естетичним, соціально-оцінним, нормативним, формально-структурним, семантичним, ситуативним і т. д.» [5, 7]. Таким чином, мовна (мовленнева) експресія – це складна стилістична категорія, що спирається на цілий комплекс психічних, соці-

альних та лінгвістичних чинників і виявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного, як збільшення сили висловлювання [5, 7].

Як семантико-стилістична категорія експресивність виявляє зв'язок з емоційністю, стилістичним значенням, проте не отожднюється з названими поняттями. Експресивність акумулює в собі ці поняття, є інтенсивною виразністю певного мовного знака.

У словниковому складі української мови емоційно-експресивна лексика, за висловом академіка Л. Булаховського, становить якісно особливу групу [6, 97]. Арсенал зображувальних мовних засобів сучасної української літературної мови настільки багатий, що ним можна виразити різні відтінки людських емоцій: зворушеності, радості, захоплення, або навпаки, зневаги, обурення, гніву.

Оскільки експресивність може бути притаманна одиниці будь-якого рівня мови, то логічно видається класифікація експресивних засобів відповідно до рівнів мовної структури, що передбачає виділення принаймні таких видів експресивних засобів: фонетичні, лексико-семантичні, фразеологічні, словотвірні, морфологічні та синтаксичні. Тексти пісень сучасних українських гуртів засвідчують різні поєднання засобів експресивності на всіх рівнях.

Передусім треба виділити ту лексику, яка має емоційність вже у своєму етимологічному значенні. Тут представлено слова з двома сторонами характеру емоційності: позитивним і негативним. Письменники часто у своїх творах вибирають такі слова, які допомагають їм створити яскраво виражений позитивний або негативний образ. У піснях часто вжито лексеми, які мають позитивно забарвлене значення, передають почуття радості, щастя, краси, ніжної любові, наприклад: *Шепочу слова кохання ледве чутно, тихо-тихо...* (Тартак «Без тебе»); *...Здавалося, давно вже дорослі, / Але кохали щиро, мов діти. / ...Відчинені серця, щирі очі – / Таких не так багато є в світі. / Лилися сльози щастя цюночі, / Обіцянки назавжди любити...* (Бумбокс «Квіти у волоссі»). Вдаються у своїх текстах музиканти і до слів з вираженням емоції негативного характеру: суму, жаху, почуття ненависті й гніву, горя, смутку тощо, наприклад: *Викарбовую я, викарбовую / Сум скупю мовою...* (Бумбокс «Нарру End»); *Далеко втівав, пам'ятав, що люди злі. / Ніхто не впізнав свої сльози на мені...* (Скрябін «Небо каже»). Гнівno-сатирична тональність вислову характерна для багатьох музичних творів Сашка Положинського, лідера гурту «Тартак». Зокрема це помітно у таких рядках: *Одна біда пішла на Захід, інша – прийшла зі Сходу – / І знову сльози, знову страх, знову страждання для*

народу. / Знову за спинами визволителів / Прийшли нові карателі та мучителі... (Тартак і Нічлава «Не кажучи нікому»).

Для пісенних текстів сучасних українських гуртів характерним є вживання емоційно-експресивної лексики із зниженим значенням. Як зазначає В. Чабаненко, «емоційні слова негативного оцінного плану перебувають поза межами літературної мови (в розмовному і просторічному мовленні). В художньому та публіцистичному різновидах літературної мови вони використовуються як яскраві стилістичні засоби, що служать для реалістичного зображення дійсності, для характеристики й самохарактеристики персонажів, для надання текстові емоційно-експресивного тону» [5, 12]. У текстах гурту «Тартак» зустрічаємо багато дієслівних синонімів зі знижено-експресивним значенням – *вдарити, бахнути, влупити* тощо. Для емоційної оцінки крику Сашко Положинський вживає синоніми *волають* або *заверещав*: *Так просто, так звично – / Він заверещав просто несамовито, / Волають істерично. / Він був готовий, мабуть, мене вбити!*

Чималу групу становлять й слова з відтінком фамільярності. Наприклад: *грошва, гультіпака* тощо. Певна кількість емоційних слів належить до лайливих, наприклад, *дурень, ледащо, нездра, покидьок*: *Прибиті та розлючені життєвими помилками, / Тому вони вас просто називають покидьками...* (Тартак «Це ваше свято»); *Можливо з іншим, тікав би краще. / Ну все, не забувай! Телефонуй, ледащо.* (Бумбокс «Бета-Каротин»). Конотацію фамільярності мають також слова, утворені від назв тварин: *А їхні дружини – товсті гіпопотами – / Закидають вас недобрими словами* (Тартак «Це ваше свято»).

Традиційним прийомом емоційно-експресивного тонування волюнтатива у пісенних текстах сучасних українських гуртів виступають дієслова-імперативи: *Подаруй мені цей вечір, той ранок...* (Бумбокс «Віддаю»); *Не обіцяй кохати завжди, / Не обіцяй навечно... Не обіцяй, навіщо? Не обіцяй, не треба...* (Бумбокс «Квіти в волоссі»); *Сядь мені на коліна. / Може, буде то для нас останній раз...* (Скрябін «Пам парам пам»).

У піснях знаходимо чужомовні антропоніми, які набувають експресивності, коли виконують роль метафоричних узагальнень (у множинній формі): *Пісеньки пишуться, бабло качається. / Майкלי Джексони всі, всі – Мадонни, / Кожен третій, як мінімум, – Елвіс [...] Окуляри, лімо, охорона...* (Бумбокс «Що ти зміг»).

Використовуючи антропоніми на позначення відомих людей, «Бумбокс» в такий спосіб іронічно говорить про кумирів американської масової культури. Т. Лютий та О. Ярош зазначають:

«Якщо поглянути на поп-музику крізь призму масового смаку, то ми зможемо побачити своєрідну умовність канону ...де канон – це вибір журналістів та критиків» [7, 61].

Сучасним пісням властиве специфічне вживання антонімічних лексем в одній строфі або навіть в одному рядку. Введення в контекст таких опозицій дає змогу глибше розкрити всю складність психічного світу людини: *Я хочу бути добрим, / Я тільки трохи сам на себе злий*. (Скрябін «Нікому то не треба»). Іноді музиканти вдаються до своєрідних протиставлень ширших контекстів (строф), насичених полярними за значенням лексемами: *Як приємно осіннім вечором / Увімкнути улюблену музику, / Заварити гарячого чаю / Та сидіти з цікавою книжкою [...] / Та буває осіннім вечором / Не потрібна ніяка музика, / Чай гідкий та смердить помиями, / А книжки – наче дурнями писані...* (Тартак «Вечір осінній»).

Як свідчить аналізований матеріал, найчастіше засобом експресивності на фонетичному рівні виступають різноманітні звуконаслідувальні конструкції, які досягаються або вживанням ономапопей, або ж нанизуванням однакових звуків. Доволі часто такі конструкції виступають рефреном: *Ой на горі баби жнуть, ой на горі баби тнуть. / Одна баба терла-терла, тардай-дай, тар-дай дай (3). / Взяла торбу, та й поперла, тардай-дай дай (3)*. (ТіК «Баби»). У пісні «Рясна-Красна» кількаразове повторювання одного й того ж слова породжує звукову експресію, відтворюючи звучання барабанів: *Барабани, барабани – бам, бам! / Духопели, духопели – дам, дам!* (Тартак «Рясна-Красна»).

Серед ряду емоційних вигуків присутні й такі, що виражають ситуативний психологічний стан (емоції): *Ого!* – скаже жінка, коли таке почує. – / *Ого! Сидить у шинку – навіть вдома не ночує!* (Тартак «Василиха»); ...*О! А! Кружляє голова! / А! У! Я зараз з розуму зйду!* (Тартак «Ну, пострибай»). Іноколи використовують популярні вигукі іншомовного походження, які вдало відтворюють емоції мовця: *Waw! Оце так-так! / Так! Це, мабуть, «Тартак!»* (Тартак «Зимаматимачеха»). Завдяки таким звуконаслідувальним засобам, можемо стверджувати про певну спорідненість пісень сучасних українських гуртів з фольклором. Саме для усної народної творчості характерне широке застосування різного типу звуковідтворення і звуконаслідування [8, 332].

Характерним інтонаційним засобом експресії виступають різноманітні усічені конструкції, які широко використовують для стилістичного маркування: *Настане та мить: летить і розтане усе я і в мить. / Настане той день...* (Бумбокс «День»).

Особливо багато представлені засоби експресивності в піснях сучасних українських гуртів на лексико-фразеологічному рівні. Йдеться насамперед про синонімію та антонімію, перифраз, паралелізм, оригінальні епітети, а також про метафоричність, якою просякнуті твори: *бо любов повинна бути, як сльоза – прозорою, звичайно, говорити – це не мішки носити, я ішов за тобою, як пастух по череду; дурне кохання, збудливий сміх, маленькі шматочки щастя; загризло сумління, вдягаю холодну маску, життя пролітало в казковому ритмі; прощай, кохання велике і чисте! Привіт, кохання брудне і маленьке!, Але ти розкидала rado все, що я позбирав докупи; там було чим тішитись, було чому радіти* тощо.

Експресивність вкладають великою мірою у вокативні конструкції – поєднання звертання з епітетами: *Пані та панове, шановні добродію!* (Тартак «Тарамтаратіда»); *Не бійся, малий хлопчику мій, / Тих дядьків на портретах, що ти бачив в газетах...* (Скрябін «Усталі»).

Звертаються музиканти і до емоційно забарвленої лексики із зменшено-пестливими суфіксами *-оньк-, -еньк-, -аньк-, -ин-* та ін. Це особливо помітно тоді, коли в піснях висловлено любов, повагу чи симпатію до зображуваних осіб, предметів, явищ: *Визирнула тітонька у своє віконечко, / Зацвітала квітонька, підіймалось сонечко. / Пташки зацвірінькали, кішечки занявкали. / Більше тая тітонька ніколи не плакала* (Тартак «Весело»). Або у пісні гурту «Тартак» «Буча-чака» зустрічаємо зменшено-пестливі форми прикметників: *малесенька, сухесенька, зручнесенька*. Такі слова надають пісням національної форми і «особливої теплоти, задушевності, ліричності» [5, 15].

До специфічних синтаксичних рис досліджуваних пісенних текстів належить вживання різних типів питальних, окличних та спонукальних речень, риторичні запитання, зворотний порядок слів, складні речення ускладненого типу з повторюваними сполучниками тощо. Наведемо приклади:

▼ риторичні запитання: *Але скажіть – чому б мені у шинку не сидіти? / Коли сварлива жінка? Коли плаксиві діти? / Коли у чоловіка роботи так багато, / Що хочеться від неї на край землі втікати?!* (Тартак «Василиха»);

▼ окличні речення: *Буду, буду, буду, буду битися – / Нема чого на мене так дивитися!* (Тартак «Та нема гірш нікому»), *Затягло Олега Скрипку / У культуру масову. / Хай живуть «Танці» з зірками. / Віва Хард-Рок!* (Юркеш «Танці»).

Характерною ознакою цих речень є те, що вони експресивно виражають психічний стан мовця або його емоційне ставлення до дійсності.

▼ зворотний порядок слів: *Борода руда, борода руда!* (Тартак «Борода руда»);

▼ складні речення ускладненого типу з повторюваними сполучниками: *А твої подруги кажуть, що я тобі не пара, / Що я нечепура, що я нездара! / Що я ніколи не виб'юся в люди, / Що путнього з мене нічого не буде!* (Тартак «Борода руда»).

Виразним словотвірно-морфологічним засобом експресивізації мови виступають нестягнені й стягнені форми прикметників та дієприкметників. Наприклад: *Кожен здатен на все, що захочеш...* (Бумбокс «Що ти зміг»); *Я сиджу-тужу, слізюньки рахую, / Проклинаю долю-доленьку лихую* (Тартак «Ой учора в куми»).

Емоційно забарвлена лексика в пісенних текстах сучасних українських гуртів відіграє надзвичайно важливу роль: вона служить засобом передачі різних відтінків почуття, думки, ставлення до зображуваної дійсності.

Підсумовуючи відзначимо, що, з одного боку, засоби експресивізації мови пісень сучасних українських гуртів надзвичайно різноманітні й виокремлюються на всіх мовних рівнях, а з іншого, кінцевий стилістично-експресивний ефект можливий тільки при комплексному використанні усіх експресивних засобів, що ми й спостерігаємо в аналізованих текстах [9].

1. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 682 с.
2. Українська мова: енциклопедія / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с. : іл.
3. Григорьев В. Поэтика слова / В. Григорьев. – М. : Наука, 1979. – 170 с.
4. Колесник Г. Мова газети в епоху НТР / Г. Колесник // Науково-технічний прогрес і мова. – К. : Наук. думка, 1978. – С. 89–93.
5. Чабаненко В. Основи мовної експресії / В. Чабаненко. – К. : Вища шк., 1984. – 168 с.
6. Булаховський Л. Виникнення і розвиток літературних мов / Л. Булаховський // Мовознавство : наукові записки. – К. : Вид-во АН УРСР, 1947. – Т. 4. – С. 92–99.
7. Лютий Т. Культура масова і популярна : теорії та практики / Т. Лютий, О. Ярош. – К., 2007. – 124 с.
8. Коваль А. Практична стилістика сучасної української мови / А. Коваль. – К. : Вища шк., 1987. – 374 с.
9. Галкина-Федорук Е. Об экспрессивности и эмоциональности в языке / Е. Галкина-Федорук // Сб. ст. по языкознанию. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1958. – С. 103–125.

L. Pidkujmukha

STYLISTIC POTENTIAL OF EMOTIONAL-EXPRESSIVE VOCABULARY IN THE SONGS BY MODERN UKRAINIAN BANDS

The role of emotional-expressive vocabulary in the modern Ukrainian bands' songs is determined. Lexical, phraseological and syntactical means of expression are examined on the texts of the songs by such bands as "Tartak", "Skrjabin", "Bumboks".

Keywords: emotionality, expressivity, emotional-expressive vocabulary.